

ASPEKTNA ZNACENJA UZ *CUM* NARRATIVUM

MIROSLAV KRAVAR

U sintaksi latinskih vremenskih rečenica što se uvode veznikom *cum* uvjetno nazvanim »narrativum« ili »historicum« nailazimo na dva više ili manje sporna pitanja. Jedno se odnosi na prisutnost konjunktiva u tim rečenicama, a drugo na vidsku vrijednost razlike između njegova dva vremenska oblika, imperfekta i pluskvamperfekta.

O prvom je pitanju raspravljao u svoje vrijeme, a raspravlja kadšto i danas, dosta širok krug stručnjaka, ali se ono i dalje, nakon niza pokušaja da mu se nađe opće prihvatljivo rješenje, ne može smatrati konačno riješenim, tako da pravi razlog literarno potvrđenom procesu zamjene indikativa konjunktivom u rečenicama čisto vremenskoga smisla ostaje u tami. Tu bi se moglo i danas za Wackernagelom ponoviti: »Wir müssen uns bescheiden, unser Nichtwissen zu bekennen.«¹

U znatno užem stručnom krugu razmatra se pitanje vidske razlike između dva vremena konjunktiva u našim rečenicama. Ono zanima u prvom redu latiniste slavenskih škola, što je — kako ćemo odmah vidjeti — sasvim razumljiva stvar. Jer, ako se latinski glagolski oblici promatraju sa stanovišta slavenskoga glagola, u kojem vidske suprotnosti igraju važnu semantičku ulogu, postavlja se automatski na dnevni red i pitanje njihove vidske vrijednosti, čak i bez obzira na to da li morfološkom sistemu latinskoga glagola kao takvu priznajemo vidska svojstva ili ne. Svako prevođenje s latinskoga na hrvatski ili srpski, na primjer, nameće nam na svakom koraku izbor između dvije vidske mogućnosti što nam ih vlastiti glagolski sistem po pravilu stavlja na raspolaganje. Nije, dakle, čudo što se takvo pitanje postavlja i u nas u vezi s *cum* narrativum. Više se valja čuditi tome što se ono postavlja gotovo samo u tom slučaju.

U nas vrijedi odavna kao školsko pravilo da u vremenskim rečenicama uz *cum* historicum imperfekt konjunktiva označuje imperfektivnu, a pluskvamperfekt perfektivnu radnju i da se, u skladu s time,

¹ J. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax* I, Basel 1926,² str. 245; isp. također Leumann-Hofmann: Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, München 1928, str. 747 i d., gdje se također ističe da je objašnjenje pojave »nahezu aussichtslos«.

dva latinska oblika imaju onda i prevoditi glagolima ovoga ili onoga vida. Tome više ili manje praktičnom pravilu dala su dva naša lingvisti i vrijednost naučne postavke, i to *explicite* Musić u svome radu o latinskom konjunktivu,² a *implicite* Belić u okviru svoga učenja o glagolskom »relativu«.³ Ali obojica samo uzgred dodiruju pitanje o kojem je ovdje riječ.

Evo šta o tome kaže Musić: »U sh. se razlika između konjunktiva imperfekta i pluskvamperfekta ističe tim, da se prvi prevodi prošlim vremenom imperfektivnoga, a drugi perfektivnoga glagola... A to dolazi otuda, što je radnja izrečena konjunktivom imperfekta sa stajališta subjekta glavne rečenice sadašnja, a sadašnja je radnja imperfektivna, a radnja izrečena konjunktivom pluskvamperfekta s istoga stanovišta prošla ili upravo gotova, a takva je radnja ponajviše perfektivna.«⁴ U potvrdu tome stavu navode se svega dva primjera, i to Nep. 21, 3, 2: *Antigonus in proelio, cum adversus Seleucum... dimicaret, occisus est* = »Kad se Antigon borio protiv Seleuka..., bio je u boju ubijen« — i Cic. Tusc. 4, 79: *Alexander cum interemisset Clitum, ... vix a se manus abstinuit* = »Kad je Aleksandar smaknuo Klita, ... jedva je od sebe ruke ustegao«. — Ako naprijed citirani tekst bolje pogledamo, naći ćemo da je pisac s jedne strane prilično oprezan, a s druge ponešto i neodređen. On kaže, prvo, da se razlika između dva vremena konjunktiva u nas samo »ističe« time što se »prevode« oblicima ovoga ili onoga vida i, drugo, da je relativno-sadašnja radnja imperfektivna, a relativno-prošla odnosno gotova »ponajviše« perfektivna. Ne tvrdi, dakle, sasvim odlučno da se imperfektom konjunktiva izriče imperfektivna, a pluskvamperfektom perfektivna radnja, jer očito ne pristaje uz one koji u oblicima latinskoga glagola nalaze vidsku suprotnost, ali nas isto tako ostavlja u nedoumici s obzirom na drugi slučaj, onaj s pluskvamperfektom.

Što se pak tiče Belića, koji se na općelingvističkom planu dotiče i latinskoga glagola, on na jednome mjestu, stavljajući bez daljnega grčki i latinski glagol u isti red, kaže: »... međutim u grčkom i latinskom jeziku oni se (sc. oba glagolska vida — M. K.) tek grade od vremenskih oblika«,⁵ — što svjedoči o tome da pisac, koji se u tome predmetu pozivlje na Riemannovu sintaksu,⁶ prihvaća rašireno Meilletovo učenje o vidskom karakteru suprotnosti *infectum* : *perfectum*, tj. razlike između dvije vremenske osnove latinskoga glagola, prezentske i perfektne.

² A. Musić, »Latinski konjunktiv«, *Rad JAZU* 235 (1928), str. 201 i d.

³ A. Belić, *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* I, Beograd 1958,² str. 202 i d.

⁴ *Rad JAZU* 235, str. 238.

⁵ O. c., str. 208.

⁶ O. Riemann i A. Ernout, *Syntaxe latine*, Paris 1942;⁷ v. str. 232 i d.

Sa stanovišta drugih slavenskih jezika osvrtao se na naše pitanje u istom smislu, koliko mi je poznato, Safarewicz,⁷ polazeći, naravno, od poljskoga.

*

Čini se, bar na prvi pogled, da se naše pravilo o odnosu latinskoga vremena prema slavenskom vidu u slučaju *cum* narrativum dâ potvrditi bez ostatka, i to obiljem primjera kao što su:

Pl. Merc. 980: *quem quidem ego in exilium quom iret, reduxi domum* (»kad je išao«). — Id. Asin. 395: *ubist? : : ad tonsorem ire dixit. : : cum venisset, post non rediit?* (»kad je došao«). — Cic. Att. 2, 15, 3: *cum haec maxime scriberem, ecce tibi Sebosus* (»kad sam pisao«). — Id. Q. fr. 3, 1, 6: *cum scripsissem haec infima, . . . venit ad nos Cicero tuus ad cenam* (»kad sam napisao«). — Nep. 21, 2, 1: *Philippus . . . cum spectatum ludos iret, iuxta theatrum occisus est* (»kad je išao«). — Caes. B. G. 4, 25, 4: *hoc cum magna voce dixisset, se ex navi proiecit . . .* (»kad je rekao«). — Sall. Jug. 58, 4: *interim Metellus, cum acerrime rem gereret, clamorem hostilem a tergo accepit* (»kad je vodio«). — Liv. 21, 11, 1: *cum Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo necesse fuit* (»kad je govor završio«). — Petr. 10, 1: *quid ego . . . facere debui, cum fame morerer?* (»kad sam umirao«). — Tac. Dial. 42, 2: *cum adrisissent, discessimus* (»kad su se osmjehnuli«).

Sve navedene rečenice idu, kako vidimo, u prilog shvaćanju da uz *cum* narrativum imperfekt konjunktiva znači imperfektivnu, a pluskvamperfekt perfektivnu radnju. Rekli smo da je Musić navodio tome, bar što se tiče prvoga slučaja, onoga s imperfektom, i dobar razlog: da je relativno-sadašnja radnja kao takva imperfektivna. Ostavimo, dakle, prvi slučaj po strani pa ogledajmo drugi, onaj s pluskvamperfektom, kojim se — kao i inače — izriče relativno-prošla radnja. Treba napomenuti da bi stvar i ovdje bila odmah riješena kad bi se moglo mirne duše pretpostaviti da je relativno-prošla radnja, sa svoje strane, svagda perfektivna. Ali takva pretpostavka ne bi imala pravoga temelja. Jer relativno-prošla radnja, isto kao i ona apsolutno-prošla, može u vidskom pogledu biti dvojaka. Stoga Musić, kako smo istakli, i označuje takvu radnju kao »ponajviše perfektivnu«, iako u njega ta tvrdnja nije dorečena. A da bi se u našem pitanju razjasnio odnos između vremena i vida, valja upravo tu stvar izvesti na čisto.

To ćemo opet postići tako da se poslužimo primjerima, ali ovoga puta takvima u kojima se pluskvamperfekt konjunktiva uz *cum* narra-

⁷ J. Safarewicz, *Gramatyka historyczna języka łacińskiego II* (Składnia), Warszawa 1950, str. 81 i 82, gdje se imperfektu konjunktiva pripisuje »prvobitna« imperfektivna vrijednost, a za pluskvamperfekt kaže da znači svršenost i pret-hodnost.

tivum ne da ni shvatiti ni prevesti perfektivno. Navodim ih samo nekoliko, ali ne stoga što bi bili rijetki kao takvi, nego zato što njihova čestoća zavisi od posebnih leksičko-semantičkih svojstava glagola što ih u takvu položaju možemo naći.

Evo, dakle, takvih primjera:

Nep. 23, 5, 1: *cum aliquot ibi dies castra habuisset et Capuam reverteretur*, Q. Fabius Maximus... *ei se obiecit* (»pošto je taborovao« : »kad se vraćao«). — Caes. B. G. 1, 26, 4: *diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt* (»pošto se vodila borba«). — Cic. Mil. 28, 1: *Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domum venit...* (»pošto je bio«). — Liv. 9, 4, 7: *cum diu silentium fuisset, ... tum L. Lentulus... inquit* (»pošto je bila«). — Id. 30, 10, 11: *cum diu stetissent, ... tum demum onerarias adgrediuntur* (»pošto su stajali«).

Te rečenice, u kojima pluskvamperfekt konjunktiva, iako oblik *perfectum*-a, ima imperfektivan smisao, dovode ozbiljno u sumnju vrijednost onoga pravila koje hoće da olako regulira vidsko-vremenske odnose uz *cum* narrativum. Tu se vremenski oblik ni uz najbolju volju ne da shvatiti, a još manje prevesti perfektivno. Značajna je u tom pogledu u njima i adverbna oznaka na pitanje *quamdiu?*, koja sama po sebi pretpostavlja radije imperfektivan nego perfektivan kontekst. U isti mah udara u oči da ovdje *cum* i ne odgovara više našem »kad«, jer smisao traži »pošto«, — što je u sklopu našega pitanja također poučno.

Da vidimo, dakle, o čemu se radi.

Treba, prije svega, imati na umu da se vremenska rečenica uz *cum* narrativum dá svesti na osobit slučaj vremenskoga odnosa *cum-tum*, za koji su karakteristična dva momenta: prvo, da su radnje obiju rečenica, glavne i sporedne, u »relativu«,⁸ tj. nisu vremenski određene sa stanovišta momenta govora, nego sa stanovišta nekoga *tum*-momenta o kojem je riječ, i, drugo, da dvije radnje stoje među sobom u strogom relativno-vremenskom odnosu, pri čemu sporedna s obzirom na glavnu može biti istovremena ili prijevremena. Tu se onda istovremenost kao relativna sadašnjost izriče vremenskim oblicima prezenta, a prijevremenost kao relativna prošlost vremenskim oblicima perfekta.⁹

Ogledajmo sada u tom smislu naš konkretni slučaj.

⁸ Isp. M. Kravar, »Upotreba latinskoga perfekta u 'relativu'«, *Živa antika* 6 (1956), str. 10 i d., a napose 15 i d., gdje je riječ o vremenskim rečenicama iterativna smisla.

⁹ Takva je relativno-vremenska upotreba vremenâ najpotpunije provedena u iterativno-vremenskim rečenicama, gdje se ujedno vidi kako su termini *infectum* i *perfectum* u stvari relativno-vremenski, a ne vidski pojmovi; isp. *Ž. A.* 6, str. 15 i d.

Ako znamo da se u vremenskim *cum*-rečenicama, osobito u onima kakva je naša, glavna radnja vrši ili izvrši u prošlom *tum*-momentu, koji je dan u kontekstu pripovijedanja, onda nema ništa naravnije od toga da se sporedna radnja, koja označuje vremenski povod one prve, izriče kao istovremena, dakle relativno-sadašnja, imperfektom, a kao prijevremena, dakle relativno-prošla, pluskvamperfektom. Što se ovdje dva vremena javljaju u načinskom obliku konjunktiva, nema veze s pitanjem njihove vidske vrijednosti.¹⁰ Kako se pak dvije radnje većinom vremenski dodiruju, bilo da se među sobom pokrivaju ili jedna na drugu nastavljaju, očituje se ovdje ukrštanje dviju predočaba, vremenske i vidske, ili — drugim riječima — dolazi do miješanja pojmova »sadašnje« i »neizvršeno« odnosno »prošlo« i »izvršeno«. To će reći da se ovdje vidski odnos između dvije radnje, a onda i vidski smisao dvaju relativno-vremenskih oblika konjunktiva, imperfekta i pluskvamperfekta, određuje sintaktički, tj. bez obzira na to jesu li i sami oblici vidski označeni ili nisu. Tako onda i dolazi do toga da *cum* + impf. konj. odgovara redovno paratazi: »za vrijeme vršenja radnje x«, a *cum* + plpf. konj. sintelezi: »nakon izvršenja radnje x«.¹¹ Tako u rečenici: *Antigonus in proelio, cum adversus Seleucum... dimicaret, occisus est* — označuje oblik *dimicaret* sam po sebi samo relativno-sadašnji odnos prema radnji *occisus est*, kao što i u rečenici: *Alexander cum interemisset Clitum, vix a se manus abstinuit* — oblik *interemisset* izriče samo relativno-prošli odnos prema radnji *abstinuit*, dok vidska vrijednost obaju oblika proizlazi u prvom redu iz toga sintaktičkog odnosa među dvjema radnjama, ali također i iz vrste radnje, tzv. »akcije« glagola *dimicare* i *interimere*.¹² Stoga i možemo ustanoviti da u slučaju s imperfektom konjunktiva daleko prevladaju glagoli durativna ili kurzivna značenja, tj. takvi koji odgovaraju uglavnom našem imperfektivnom vidu, mnogo češće prosti nego složeni, dok u slučaju s pluskvamperfektom susrećemo najčešće glagole momentana značenja, dakle takve koji odgovaraju više ili manje našem perfektivnom vidu, daleko češće složene nego proste. U oba slučaja vidimo istu stvar: da vrsta radnje kao sastavni dio leksičke semantike glagola fungira, pod povoljnim okolnostima sintaktičkoga konteksta,

¹⁰ Tu bi, naravno, dostajala i analogna vremena indikativa, kao što biva inače u *cum*-rečenicama za prošlost. Ako pak konjunktiv uz *cum* narrativum, kao i onaj kasniji uz *cum* iterativum, ima za cilj da istakne »relativ«, onda bi u tome ležao ključ zamjene indikativa konjunktivom, kao izrazom vremenskoga relativa, u svim navedenim rečenicama.

¹¹ Pod »paratazom« razumijem imperfektivan, a pod »sintelezom« perfektivan sintaktički kontekst; isp. *Ž. A.* 6, str. 13 i d.

¹² Isp. moje radove »Vidske osobine latinskoga perfekla«, *Ž. A.* 9 (1959), str. 137 i d. a posebno 139 i d., i »An aspectual relation in Latin«, *Romanitas* 3-4 (1961), str. 293 i d.

kao zamjena za gramatička značenja vida. A da navedeni glagoli, pa i drugi njima slični, nisu i stvarno vidski označeni, lako je dokazati u upotrebama gdje se isti glagoli javljaju u obratnom vidskom smislu.¹³

Ako, dakle, podemo od postavke da u latinskom ni glagolska riječ — kao u slavenskom — ni glagolski oblici — kao u grčkom — nisu sami po sebi vidski označeni, nego vidska vrijednost danoga oblika u tekstu proizlazi s jedne strane iz njegovog sintaktičkoga konteksta, a s druge — iz vrste radnje glagola kao takva, onda će biti naravno da se ni u našem slučaju dva vremena konjunktiva ne moraju javljati svagda u istome vidskom značenju. To i jest razlog što smo pluskvamperfekt konjunktiva našli i u vidsko-vremenskom kontekstu: »nakon vršenja radnje x«, dakle opet u paratazi. Tako u rečenici: *cum diu stetissent, ... tum demum onerarias adgrediuntur* — označuje oblik *stetissent*, kao i inače, samo relativno-prošli odnos prema radnji *adgrediuntur*, a što u vidskom pogledu vrijedi kao imperfektivan, o tome odlučuje — ovoga puta unatoč sintaktičkom kontekstu — vrsta radnje samoga glagola *stare* kao takva. Tu vidimo da se u slučaju s pluskvamperfektom mogu više puta naći i glagoli durativna ili kurzivna značenja, osobito prosti glagoli stanja, koji se onda lako asociiraju s našim imperfektivnim vidom. Ali da u istoj upotrebi nisu isključeni ni drugi glagoli, pod uvjetom da im se radnja pomišlja u toku, dokazuju primjeri kao što je *Caes. B. G. 7, 53, 3: cum hoc idem postero die fecisset, ... in Haeduos movit castra* — gdje se možemo lako pokolebati u izboru između »kad je učinio« i »pošto je učinio«.

Još davno je uočio Gaffiot da se dva vremena konjunktiva uz *cum* *narrativum*, što ga on i zove »participial«, mogu svesti s obzirom na relativno-vremenska značenja na particip: imperfekt na particip prezenta, a pluskvamperfekt na particip perfekta.¹⁴ Ali stvar se da proširiti i na vidsku vrijednost dvaju oblika: Kao što particip prezenta kao izraz za relativno-sadašnju radnju odgovara samim time imperfektivnom vidu, dok particip perfekta kao izraz za relativno-prošlu radnju dopušta oba vidska značenja,¹⁵ tako se u pogledu vida odnose među sobom i naša dva konjunktiva.

Gore sam spomenuo da *cum* s pluskvamperfektom konjunktiva koji se ne da prevesti perfektivno odgovara našem »pošto«. To je, da-

¹³ Isp. *Z. A. 6*, str. 21 i d., a napose bilj. 45, gdje u čitavu nizu upotreba nalazim oblike prezentske mjesto oblika perfektne osnove; npr. *Pl. Men. 189: satine, ut quemque conspicio, ita me ludificant?* (»čim pogledam«), gdje prezent momentanu glagola pokriva ono što se inače izriče perfektom, npr. *id. Mil. 1264: omnes... mulieres te pmant, ut quaeque aspexit* (»čim pogleda«).

¹⁴ F. Gaffiot, *Le subjonctif de subordination en latin*, Paris 1906, str. 151 i d.

¹⁵ Isp., na primjer, *Sall. Jug. 13, 4: victus* (sc. *Adherbal*) *ex proelio profugit* (»pobijeden«), ali *Liv. 2, 32, 4: per aliquot dies neque lacessiti neque lacessentes sese tenere* (»izazivani« : »izazivljući«).

kako, stvar našega jezika, u kojem pošto sam po sebi istiće relativno-prošli odnos, ali dopušta u njemu podjednako obje vidске mogućnosti, dok *kad* uz imperfektivan glagol označuje istovremenost pa zato i ne pristaje u naš slučaj.

Cio taj snop odnosa između latinske rečenice s *cum* narrativum i odgovarajuće naše rečenice mogao bi se najbolje predočiti na našim primjerima gdje uz *kad* stoji vidski neutralan glagol. Takav bi, na primjer, bio izraz *kad sam ručao*, u kojem se — zbog vidске neutralnosti glagola *ručati* i relativno-vremenske neutralnosti veznika *kad* — ne razabira što se misli reći: da li *cum cenarem* = »dok sam ručao« ili *cum cenavissem* = »pošto sam ručao«, pri čemu ono prvo, izraženo vidski, može značiti samo »kad sam ručavao«, dok ovo drugo može biti vidski dvojako: »kad/pošto sam poručao« i »pošto sam ručavao«. Toliko nam kaže naše vidsko osjećanje. Ali u latinskom dva vremenska oblika kažu, u stvari, samo ovoliko: »kad sam ručao« i »kad sam bio ručao«, obilježavajući relativno-vremenski odnos, a vidski prepuštajući kontekstu. Poučni su u tom smislu primjeri u kojima se susreću oba vremena istoga glagola, kao što je Nep. 13, 3, 3: *ii cum Samum profecti essent et eodem Chares... proficisceretur, ... accidit, ... ut magna procella oreretur* (»kad su krenuli« : »kad je kretao«). Tu se odmah vidi osnovna razlika između dva glagola, latinskoga i srpsko-hrvatskoga, u pogledu vidsko-vremenskih svojstava. Bitna je crta latinskoga, vidski neutralna glagola u tome što raspolaže relativno-vremenskim oblicima, kojima onda — u povoljnu sintaktičkom kontekstu — pokriva i naša vidska značenja, dok naš glagol, relativno-vremenski slabo oblikovan, raspolaže vidskim tvorbama, kojima — također na temelju sintaktičkoga konteksta — pokriva i relativno-vremenska značenja. Ali u slučaju vidski neutralna glagola, kakav je *ručati* u gore navedenom primjeru, ostaje ne samo vidski nego i relativno-vremenski odnos neoznačen.

Na koncu bi se moglo, također u okviru vremenske rečenice uz *cum* narrativum, postaviti i pitanje: ima li možda i takvih slučajeva gdje se imperfekt konjunktiva — obratno od onoga što smo vidjeli kod pluskvamperfekta — dâ shvatiti perfektivno. Tome ne bi na prvi pogled trebalo ništa da smeta, pogotovu ako se ima na umu da imperfekt konjunktiva nije sam po sebi vidski označen, o čemu svjedoče mnoge druge upotrebe istoga oblika.¹⁶ U našem slučaju on izriče, doduše, relativno-sadašnju, dakle istovremenu radnju, a takva se radnja — bar u jezicima koji poznaju vidske suprotnosti — pomišlja i izriče imperfektivno. Ali mora li i drugdje, recimo u latinskom, oblik *sam*

¹⁶ To vrijedi u prvom redu za njegove prospektivno-načinske upotrebe, kako samostalne tako i zavisne; onda osobito u različitim *ut*-rečenicama i sl.

po sebi vidski neutralan imati istu vidsku vrijednost, moglo bi biti sporno. Tako ima primjera s glagolom momentane vrste radnje, koji su upravo time nekako *a priori* sumnjivi; npr. Sall. Cat. 31, 8: *ad hoc maledicta alia cum adderet, obstrepere omnes* . . . —, gdje bismo se možda mogli pokolebati između »kad je dodavao« i »kad je dodao«. Ali da u našem slučaju sintaktički položaj oblika uopće preteže nad vrstom radnje ovoga ili onoga glagola, dokazuju neki drugi primjeri koji u tom pogledu ne dopuštaju sumnje; npr. Nep. 8, 4, 2: *bene ergo Pittacus, . . . cum Mytilenaei multa milia iugerum agri ei muneri darent*, »nolite, oro vos«, *inquit*, »id mihi dare, . . .« —, gdje je očito da se, unatoč momentanom glagolu, radi o imperfektivnosti: »kad su davali«. Jer da su »dali«, ne bi se više moglo odbijati.

Treba se, dakle, zadovoljiti objašnjenjem da imperfekt konjunktiva, sam po sebi vidski neutralan, označuje u danom slučaju kao oblik prezentskoga sistema samo relativno-sadašnju radnju, kakva se u nas mora izricati imperfektivnim vidom, jer nam perfektivni uz *kad* pokriva relativno-prošlu, kojoj inače, npr. uz *pošto*, ništa ne smeta da bude vidski dvojaka.

Tu se lijepo vidi kako su vid i relativno vrijeme dvije različite stvari, iako se često među sobom prepleću.

*

Ako se, dakle, uz *cum* narrativum, kao i u drugim slučajevima odnosa *cum-tum*, gdje se radi o osobitu slučaju vremenskoga relativa, često očituje odnos:

facerem : *fecissem* == »činio sam« : »učinio sam«

—, ne treba smatrati da se takav odnos objašnjuje vidski, u smislu suprotnosti *infectum* : *perfectum*, koja tobože ima vidsku vrijednost. Dok imperfekt konjunktiva, kao izraz za relativno-sadašnju radnju, dobiva imperfektivan smisao strogo sintaktički, ostaje pluskvamperfekt, kao izraz za relativno-prošlu radnju, vidski dvoznačan, pri čemu onda o njegovu vidskom značenju odlučuje vrsta radnje danoga glagola. U latinskim je oblicima u oba slučaja na prvome mjestu predodžba o vremenu, a iz nje — pod okolnostima ukrštanja njihova relativno-vremenskoga značenja s vrstom radnje samoga glagola — proizlazi vidska vrijednost dvaju oblika.

Čitavo se pitanje, kako vidimo, svodi uglavnom na odnos između dva glagola, latinskoga i srpsko-hrvatskoga, kao i uopće slavenskoga, od kojih se prvi služi vremenskim, a drugi vidskim oblicima da bi se u određenom sintaktičkom položaju u jednom slučaju označili, a u drugome bar pokrili isti relativno-vremenski odnosi.

M. Kravar: VALEURS D'ASPECT AVEC CUM NARRATIF

Résumé

Dans la syntaxe des propositions temporelles latines introduites par *cum* narratif on pose souvent, surtout du point de vue slave, la question de la valeur aspectuelles des deux temps du subjonctif, de l'imparfait et du plus-que-parfait, en croyant de mettre la chose au point lorsqu'on établit le rapport:

facerem : *fecissem* = »činio sam« : »učinio sam«,

c'est-à-dire lorsqu'on enseigne que le premier répond à une action imparfective et l'autre à une action perfective. Chez nous on en a fait une règle scolaire soutenue parfois aussi scientifiquement.

Cependant, si l'on y regarde de plus près, on s'aperçoit que la règle demande une correction.

Quant au subjonctif imparfait, il peut rester comme prouvé qu'il répond, en tant qu'expression de la simultanéité dans le passé, à une action imparfective puisque toute action simultanée, vue comme présent relatif, est en même temps imparfective. Mais le subjonctif plus-que-parfait, en tant qu'expression de l'antériorité dans le passé, est loin d'être aspectuellement univoque: l'action qu'il marque peut être non seulement perfective mais aussi, bien que moins souvent, imparfective.

On en a la preuve dans nombre d'exemples.

La proposition avec *cum* narratif, traduite en serbo-croate par exemple, ne représente qu'un cas de comparaison du verbe latin avec le verbe slave, dont l'un se sert du temps et l'autre de l'aspect afin d'exprimer, respectivement de recouvrir, les mêmes rapports du temps relatif.